

Geopolitical analysis of the Durand Line border dispute at the national scale, with an emphasis on its geo-economic, geo-strategic, and geo-cultural implications

Mahdi Ahmari*

Ph.D. Student in Political Geography, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

Received: 2025-12-05

Accepted: 2026-06-09

Extended Abstract

Introduction

For over a century, the Durand border region between Afghanistan and Pakistan - shaped by an imposed colonial boundary - has evolved into a geopolitical node with geoeconomic, geostrategic, and geocultural ramifications for both South Asia and Central Asia. Afghanistan, drawing on historical and cultural claims, advocates for the integration of Pashtun-populated territories, whereas Pakistan, grounded in legal legitimacy and ethno-political control, advances a counter-narrative. These divergent stances have fueled enduring bilateral tensions.

This research aims to elucidate the geopolitical dimensions of the Afghan-Pakistani dispute over the Durand Line and to analyze its multifaceted consequences. Afghanistan perceives the border as a coercive colonial legacy that partitions the Pashtun nation, while Pakistan views it as a legitimate, inherited, and firmly established international boundary essential to its national security and territorial integrity. Moving beyond mere historical description, this study systematically investigates the interplay of power, culture, economy, and security within the Durand border region.

Utilizing a multi-layered theoretical framework, the study reveals that beyond its security implications, the Durand border region occupies a pivotal role in the regional

* Corresponding author, Email: Mahdi.ahmari@mail.um.ac.ir

<https://orcid.org/0009-0005-0282-2491>

Copyright© 2026. TMU Press. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

balance of power - functioning as a hub for transit corridors, energy projects, and Pashtun cultural connections.

Methodology

This study adopts a descriptive-analytical design and utilizes a qualitative approach grounded in documentary content analysis and geopolitical discourse analysis. Data were gathered from two tiers of sources: library-based materials (books, peer-reviewed journals) and digital sources/ international databases. The analytical framework was developed based on the theoretical underpinnings of political geography. The collected data were systematically organized and coded according to four principal dimensions - geopolitics, geoculture, geoeconomics, and geostrategy - at the national scale of Afghanistan and Pakistan. The unit of analysis encompasses official and analytical discourses concerning the Durand Line at both regional and international levels.

Through a critical examination and synthesis of classical geopolitical theories (Ratzel, Mackinder, Spykman), critical geopolitics (Ó Tuathail), network geopolitics, along with concepts such as geoeconomics (Luttwak), geoculture (Wallerstein), neopolitics, and the Thucydides Trap, this study offers a systematic explication of the interactions between state and non-state actors. In this way, it transcends a mere historical narrative to achieve a structured and theoretically informed geopolitical analysis.

Results and Discussion

The findings reveal that in the Durand Line border region - conceptualized as a "geopolitical node" - changes in any single dimension trigger chain reactions across the others. Pakistan, adhering to classical geopolitics (Ratzel, Kjellén), views the border as indispensable to its survival and strategic depth vis-à-vis India, employing it as both a defensive line and a platform for asymmetric warfare. Pakistan's longstanding strategy of cultivating a weak and dependent Afghanistan to secure its western frontiers has proven counterproductive, as formerly supported groups (notably the Taliban) now challenge its authority. Conversely, Afghanistan, grounded in critical geopolitics, rejects the border's legitimacy on historical, legal (the treaty was concluded with Britain, not Pakistan), and ethno-cultural grounds, regarding the Pashtun-populated territories across the border as part of its historic homeland.

The Durand region represents a critical geoeconomic node situated at the intersection of Central and South Asia. Control over this area directly influences major transit corridors, including the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC), the International North-South Transport Corridor (INSTC) via Iran's Chabahar port, and energy infrastructure such as the TAPI gas pipeline. The ongoing conflict disrupts these flows, generating a zero-sum competition. Pakistan exploits its command over overland routes to the Indian Ocean, while Afghanistan pursues alternative pathways through Iran.

Moreover, the illicit narcotics economy emanating from Afghanistan functions as an intervening geoeconomic variable, shaping security policies and fueling instability in neighboring states, including Iran.

Shared Pashtun ethnicity and a common Sunni Hanafi Islamic identity (Deobandi School) across the border foster powerful cross-border solidarities that undermine the official boundary. This geocultural factor simultaneously enhances social cohesion and serves as a mechanism for political mobilization and insurgency. Divergent manifestations of Islam - "ethnic Islam" in Afghanistan (intertwined with Pashtunwali) and "political Islam" in Pakistan (linked to national identity) - propel conflicting national narratives and legitimize proxy warfare.

Regional Implications: The conflict engenders substantial consequences for adjacent states.

For Iran, the dispute presents a dual threat-opportunity dynamic: threats encompass increased irregular migration and potential geostrategic encirclement, whereas opportunities include assuming the role of an independent mediator, developing alternative transit corridors (e.g., Chabahar), and expanding geocultural influence among Shia communities in Afghanistan (Hazarajat).

For China, the Durand region is pivotal to CPEC investments and the broader Belt and Road Initiative (BRI). Beijing pursues a two-pronged strategy: geoeconomic engagement with Pakistan alongside geostrategic security cooperation with Afghanistan to safeguard its western Xinjiang province from extremism.

For India, the conflict serves as a lever to neutralize Pakistan's strategic depth by investing in Afghanistan and Iran's Chabahar port, thereby establishing trade routes that circumvent Pakistan.

For Central Asian states, the conflict elevates transit costs and impedes their access to South Asian markets.

Conclusion

The Durand Line dispute is not a simple bilateral boundary conflict; it is deeply rooted in a colonial-era imposition that fragmented a once-cohesive ethnic group.

This study arrives at the following conclusions:

Managing ethno-cultural dynamics (geoculture) is indispensable for mitigating security and identity-based tensions.

The principal consequence of the dispute is the disruption of regional geoeconomic networks, incurring costs that extend well beyond Afghanistan and Pakistan.

The conflict erodes the territorial cohesion of both states and heightens their susceptibility to external pressures.

Iran can act as a central geoeconomic node in Southwest Asia, leveraging its SCO

(Shanghai Cooperation Organisation) membership and strategic location to manage transit corridors and cultural ties. Resolving the Durand dispute requires regional cooperation beyond the two rivals' traditional positions.

Keywords: Durand Line, South Asia, Geopolitics, Geoeconomics, Afghanistan, Pakistan.

تحلیل ژئوپلیتیکی منازعه منطقه مرزی دیورند در مقیاس ملی؛ با تاکید بر پیامدهای ژئواکونومیک، ژئواستراتژیک و ژئوکالچری

مهدی احمدی*

دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۱۴

پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۱۹

چکیده

منطقه مرزی دیورند میان افغانستان و پاکستان، بیش از یک قرن است که متأثر از یک مرز تحمیلی تبدیل به گره ژئوپلیتیکی با پیامدهای ژئواکونومیک، ژئواستراتژیک و ژئوکالچری در جنوب آسیا و آسیای مرکزی شده است. افغانستان با تأکید بر دلایل تاریخی و فرهنگی بر تابعیت مناطق پشتون نشین، و پاکستان با تمرکز بر دلیل قانونی و به جهت کنترل قومی سیاسی، دو روایت متضاد ارائه می دهند که موجب تنش مستمر بین دو کشور شده است. منطقه مرزی دیورند علاوه بر اهمیت امنیتی، به عنوان مرکز شبکه های ترانزیتی و پروژه های انرژی و پیوندهای فرهنگی پشتون ها، نقش حیاتی در توازن قدرت منطقه ای دارد. پژوهش از نوع توصیفی تحلیلی است که با استفاده از منابع کتابخانه ای و اسنادی و با رویکرد کیفی و مبتنی بر تحلیل محتوای اسنادی و گفتمان ژئوپلیتیکی به انجام رسیده است. هدف از آن، تبیین ابعاد ژئوپلیتیکی مناقشه افغانستان و پاکستان بر سر خط مرزی دیورند و پیامدهای ژئوپلیتیکی ناشی از آن است. یافته های پژوهش نشان می دهد که بی ثباتی در دیورند، از سطح محلی تا منطقه ای، اثرات در هم تنیده ای بر مسیرهای ترانزیتی، سیاست های امنیتی و گفتمان فرهنگی و ایدئولوژیکی دارد و با وجود تمرکز پژوهش بر سطح ملی، نقش برخی بازیگران منطقه ای و فرامنطقه ای در قالب زمینه ژئوپلیتیکی پیرامونی منطقه مرزی دیورند به صورت محدود و غیرمستقیم قابل طرح است. منازعه مرزی دیورند، با ماهیت ژئوپلیتیکی خود، پیامدهای ژئواکونومی و ژئوکالچری ایجاد کرده است که چارچوب ژئواستراتژیک منطقه را شکل می دهد.

واژه های کلیدی: منطقه دیورند، جنوب آسیا، ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک، افغانستان، پاکستان

۱. مقدمه

مرز دیورند در سال ۱۸۹۳ میلادی میان نماینده افغانستان و نماینده بریتانیا به طول تقریبی ۲۶۴۰ کیلومتر، افغانستان را از سرزمین قدیم هند جدا می‌کند و از زمان تأسیس پاکستان در سال ۱۹۴۷ به صورت رسمی از سوی افغانستان به رسمیت شناخته نشده است. منازعات این منطقه مرزی ریشه در اصالت قومیت پشتون ساکن دو سوی مرز دارد و در سطح ملی، دارای ابعاد ژئوپلیتیکی برای دو کشور است. این موضع در عین حال، کدهای ژئوپلیتیکی را نیز برای همسایگان ایجاد کرده است.

طالبان که در حال حاضر حاکمیت سیاسی و سرزمینی افغانستان را در اختیار دارد، برخاسته از قوم پشتون هستند. ضرورت پژوهش به دلیل بازگشت طالبان به قدرت افغانستان در سال ۲۰۲۱ و حاکمیت آن‌ها بر این کشور، سیاست‌های امنیتی جدید پاکستان، و رقابت قدرت‌های بزرگ در آسیای جنوبی و مرکزی، افزایش درگیری‌های مرزی، و رشد گفتمان‌های قوم‌گرایانه در دو سوی مرز است که نشان می‌دهد، منطقه مرزی دیورند نقطه اتصال چهار فضای ژئوپلیتیکی بزرگ شامل آسیای جنوبی، آسیای مرکزی، غرب آسیا و جهان اسلام محسوب می‌شود و پیامدهای ژئوکالچری این منطقه در تقابل با مقتضیات ژئواکونومیک منطقه و در چارچوب ژئوپلیتیک کلاسیک قرار می‌گیرد. دیدگاه افغانستان مبنی بر استعماری و تحمیلی بودن این مرز مشترک و تداوم مناقشه در ناحیه مرزی دیورند، کارآمدی و پایداری پروژه‌های ژئواکونومیک کلیدی منطقه، از جمله مسیر اقتصادی چین - پاکستان - ایران - ترکیه و طرح اتصال هند - ایران - روسیه را به طور مستقیم تحت الشعاع قرار می‌دهد.

در این میان، پروژه‌های ژئواکونومیک کلان و رقابت اقتصادی و راهبردی چین، هند و ایالات متحده آمریکا اهمیت راهبردی این مرز را چند برابر کرده است. افزون بر این، هویت‌گرایی مذهبی و شکاف شیعه - سنی که توسط بازیگران منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای دامن زده می‌شود، ناامنی فرهنگی و قومی را در دو سوی مرز تشدید کرده است (Qadir & Rehman, 2016: 61).

بر اساس نظریه «هارتلند» مکیندر، افغانستان در موقعیتی مرکزی میان قدرت‌های قاره‌ای و دریایی قرار دارد و کنترل آن به معنای تسلط بر قلب اوراسیاست. اسپایکمن در نظریه «ریملند» نیز تأکید می‌کند که پیرامون هارتلند، یعنی مناطقی چون افغانستان و پاکستان، نقشی تعیین‌کننده در مهار یا گسترش قدرت‌های بزرگ دارد. در نظریه بروز شده نئوژئوپلیتیکی کوهن در سال ۲۰۰۳، جهان از قلمروهای ژئواستراتژیک تشکیل شده است و برخی مناطق همچون شاترلند (کمربندهای گسسته و ناپایدار میان قدرت‌های رقیب) و گیت‌وی‌ها (گذرگاه‌های ژئوپلیتیکی پیونددهنده حوزه‌های فرهنگی و سیاسی) نقشی محوری در شکل‌گیری بی‌ثباتی یا همگرایی منطقه‌ای ایفا می‌کنند. با الهام از این مفاهیم می‌توان مرز دیورند را نه یک خط صرفاً استعماری، بلکه «گسلی تمدنی» میان دو حوزه ایرانی فلات داخلی و هندو-گنگی شبه‌قاره دانست که در تلاقی فشار قدرت‌های بیرونی با شکاف‌های هویتی داخلی، ثبات سیاسی

را دچار اختلال می‌کند. در این چارچوب، افغانستان به‌جای ایفای نقش یک «گیت‌وی» همگراکننده، به‌سبب ناهم‌زمانی و ناهماهنگی هویتی دو سوی دیورند، به فضایی شکننده بدل شده است. افزون بر این، در رویکرد ژئواکونومیک معاصر ادوارد لوتواک در سال ۱۹۹۰، اهمیت مرزهای سیاسی در گذرگاه‌های پیونددهنده اقتصاد و مسیرهای راهبردی انرژی و ترابری بروز می‌کنند (Scholvin & Wigell, 2018: 4). وضعیتی که در شبکه ترانزیتی و انرژی پیرامون منطقه مرزی دیورند به‌صورت بالقوه و بالفعل مشاهده می‌شود. هدف از این پژوهش تلفیق نظریات ژئوپلیتیک و الگوهای ژئواکونومیک متأثر از ژئوکالچر موجود برای تدوین چارچوب تحلیلی و راهبردی لازم و تبیین پایداری بحران و رقابت‌های منطقه‌ای در این منطقه مرزی است. ابعاد ژئواستراتژیک، ژئواکونومیک و ژئوکالچری در این پژوهش نه به‌عنوان مسائل مستقل، بلکه به‌مثابه مؤلفه‌های ناشی از کارکرد ژئوپلیتیکی منطقه مرزی دیورند مورد تحلیل قرار می‌گیرند. اگرچه این ابعاد از نظر مفهومی قابل تفکیک هستند و هر کدام نیاز به تحلیل مستقل پژوهشی دارند، اما در سطح کارکردی و در بستر مناطق مرزی منازعه‌خیز، به‌صورت شبکه‌ای و درهم‌تنیده عمل می‌کنند و پیامدهای هر یک در سایر ابعاد بازتاب می‌یابد. مناقشه افغانستان و پاکستان بر سر مرز دیورند، در بستر ساختارهای ژئوپلیتیکی و بر پایه عوامل علی مانند رقابت‌های سرزمینی، منافع ترانزیتی و انرژی و شکاف‌های هویتی شکل گرفته است. پیامدهای این وضعیت، بی‌ثباتی امنیتی مرزی، امکان اختلال در کریدورهای ترانزیتی و انرژی، تشدید رقابت‌های راهبردی در بعد ژئوپلیتیکی است که به عنوان مسئله پژوهش مطرح است.

پژوهش با بهره‌گیری از مبانی نظری جغرافیای سیاسی، به ارائه چارچوبی تحلیلی برای فهم عوامل پویایی، منطقه مرزی دیورند می‌پردازد. هدف از آن، تبیین ابعاد ژئوپلیتیکی مناقشه افغانستان و پاکستان بر سر خط مرزی دیورند و پیامدهای ژئوپلیتیکی ناشی از آن است.

۲. پیشینه پژوهش

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که تاکنون بیشتر مطالعات موجود یا بر جنبه‌های تاریخی و حقوقی خط مرزی دیورند تمرکز داشته‌اند، یا به تحلیل روابط دوجانبه افغانستان و پاکستان محدود شده‌اند. مطالعات انجام‌شده درباره جغرافیای سیاسی خط مرزی دیورند در چند رویکرد به‌صورت مستقل یا ترکیبی صورت گرفته است. بخش عمده پژوهش‌ها بر شکل‌گیری تاریخی این مرز و پیامدهای حقوقی و سیاسی آن تمرکز دارند. در این رویکرد، افغانستان خط دیورند را با دیدگاه ژئوکالچری، توافقی تحمیلی و فاقد اعتبار دائمی تلقی می‌کند، در حالی که با استناد به اصل جانشینی دولت‌ها، دیورند مرز رسمی و بین‌المللی پاکستان است. این موضوعات پیچیدگی‌های سیاسی در منطقه ایجاد کرده است و منجر به بروز تبعات ژئواستراتژی شده است (Hashimy, 2023; Kaura, 2016;).

Varsaji, 2002; Zarghani & Mazloum Yar, 2022). دسته دوم پژوهش‌ها با تاکید بر ویژگی‌های جغرافیایی، ابعاد ژئوپلیتیکی این منطقه را مطالعه، و ارتباط آسیای مرکزی، جنوب آسیا و غرب آسیا را تحلیل، و فضای رقابت راهبردی میان بازیگران منطقه‌ای را بررسی کرده‌اند (Andik & Mianabadi, 2023; Ignatiev, 2014; Khan, 2017; Samim, 2024). در همین چارچوب، برخی مطالعات، مبانی ژئواکونومی را نیز ترکیب کرده تا بر اهمیت منطقه دیورند در اتصال آسیای مرکزی به آب‌های آزاد، کریدورهای حمل‌ونقل، انتقال انرژی و تجارت منطقه‌ای تأکید می‌کنند (Samim, 2024; Ignatiev, 2014). برخی پژوهش‌ها نیز پیامدهای منطقه‌ای منازعه دیورند را بررسی کرده‌اند تا نشان دهند که این نابسامانی بر سیاست‌های امنیتی، اقتصادی و ژئوپلیتیکی کشورهای همسایه از جمله ایران، چین، هند و کشورهای آسیای مرکزی و نیز رقابت شبکه قدرت منطقه جنوب غربی آسیا اثرگذار است (Cordesman et al., 2019; Kaushiki, 2019; Qadir & Rehman, 2016; Lascrain Fernández, 2017).

با وجود ارزش علمی پژوهش‌های پیشین، بررسی‌ها نشان می‌دهد که در ادبیات موجود، کمتر پژوهشی این منازعه را در قالب یک چارچوب تلفیقی از چهار مؤلفه ژئوپلیتیک، ژئواستراتژی، ژئوکالچر و ژئواکونومی تحلیل کرده است تا پیامدهای متقابل این ابعاد، در شبکه‌های قدرت منطقه‌ای دیده شود. بر این اساس، پژوهش حاضر با ارائه یک الگوی تحلیلی چهاربعدی، تلاش می‌کند تا پویایی‌های ژئوپلیتیک منطقه مرزی دیورند و تبیین روابط علی آن را در ارتباط با ابعاد جغرافیایی سیاسی این منطقه تحلیل کند.

۳. روش پژوهش

پژوهش از نوع توصیفی تحلیلی است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی و با رویکرد کیفی و مبتنی بر تحلیل محتوای اسنادی و گفتمان ژئوپلیتیکی انجام شده است. داده‌های پژوهش از طریق مطالعه منابع در دو سطح منابع کتابخانه‌ای و منابع دیجیتال و پایگاه‌های داده بین‌المللی گردآوری شده‌اند. برای تحلیل، داده‌های گردآوری‌شده با استفاده از کدگذاری در چهار محور اصلی ژئوپلیتیکی، ژئوکالچری، ژئواکونومیک و ژئواستراتژیک در مقیاس ملی کشورهای افغانستان و پاکستان سازمان‌دهی شدند. واحد تحلیل پژوهش نیز گفتمان‌های رسمی و تحلیلی مرتبط با مرز دیورند در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی را شامل می‌شود. این روش، پژوهش را از سطح توصیف تاریخی فراتر برده و با بهره‌گیری از رویکرد تحلیلی با محوریت ژئوپلیتیک، روابط متقابل قدرت، فرهنگ، اقتصاد و امنیت در بستر مرز دیورند را به صورت نظام‌مند تبیین می‌کند.

۴. مبانی نظری

۴-۱. مفاهیم

۴-۱-۱. ژئوپلیتیک

ژئوپلیتیک به معلومات ناشی از ارتباط متقابل بین جغرافیا و سیاست در پرتو مؤلفه قدرت مربوط می‌شود. این شاخه علمی از زمان وضع آن طی بیش از یک قرن گذشته (۱۸۹۹ میلادی)، از نظر مفهومی و فلسفی دچار شناوری و گاهی رکود بوده است و همانند برخی رشته‌های علمی دیگر هنوز بر سر موضوع و ماهیت آن اتفاق نظر وجود ندارد (Hafeznia, 2011: 12). با وجود این، ژئوپلیتیک علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آن‌ها با یکدیگر است (Hafeznia, 2011: 37).

فریدریش راتزل و رودلف شیلن، دولت را موجودی زنده می‌دانستند که بقای آن در گرو حفظ و گسترش قلمرو است (Tunander, 2005: 453; Dugin, 1997: 33-38). بر این اساس، می‌توان راهبرد پاکستان در قبال خط دیورند را تلاشی ژئوپلیتیکی برای تثبیت مرزهای غربی، ایجاد عمق راهبردی و تضمین بقا و امنیت دولت در چارچوب منطق قلمروگرایی ژئوپلیتیک کلاسیک تفسیر کرد.

بنا به نظریه هالفورد مکیندر، گذرگاه‌های کوهستانی منطقه مرزی دیورند به‌منزله دروازه‌های ورودی به «هارتلند اوراسیا» شناخته می‌شوند. نیکلاس اسپایکمن در نظریه «ریملند» بر اهمیت مناطق حاشیه‌ای در مهار قدرت‌های مسلط بر خشکی تأکید می‌کند. ولی در تحلیل ژئوپلیتیک افغانستان، فهم موقعیت فیزیکی کفایت نمی‌کند و باید به سازوکارهای قدرت، هویت و معنا نیز در چارچوب ژئوپلیتیک انتقادی توجه داشت. در ژئوپلیتیک انتقادی، ژئوپلیتیک نه صرفاً بازتابی از واقعیت‌های جغرافیایی، بلکه شیوه‌ای از بازنمایی جهان است که در آن قدرت سیاسی و فرهنگی، فضا را معنا می‌بخشد. بنابراین مرزها به‌عنوان سازه‌هایی گفتمانی و نه صرفاً جغرافیایی فهم می‌شوند (Dalby & Ó Tuathail, 1998: 6).

در ژئوپلیتیک شبکه‌ای، قدرت هم از کنترل سرزمین و هم از کنترل، نفوذ یا موقعیت در شبکه‌ها (جریان‌ها، ارتباطات، زیرساخت‌ها و کنش‌گران) حاصل می‌شود. شبکه‌های ژئوپلیتیکی یا سیستم‌های جریان قدرت، چارچوبی برای تحلیل نفوذ کشورها در نظام بین‌الملل هستند. این شبکه‌ها از کانال‌های مختلف تشکیل می‌شوند، شبکه‌های مرکزی و ویژه، جریان‌های حیاتی قدرت را هدایت می‌کنند. شبکه‌های ضعیف با وجود اثر کمتر، اتصال کل سیستم را حفظ می‌کنند. شبکه‌ها به صورت حلقه‌های ژئواستراتژیک سازمان می‌یابند که اهمیت آن‌ها بر اساس موقعیت جغرافیایی، امنیتی و اقتصادی تعیین می‌شود. کنترل یک حلقه کلیدی می‌تواند به بازیگران قدرت هماهنگ‌کننده بدهد و ثبات منطقه‌ای را افزایش دهد (Yari & Esfandyari, 2018: 823). موقعیت منطقه مرزی دیورند و بنادر و مسیرهای اقتصادی ترابری بین‌المللی به عنوان بخشی از این شبکه ژئوپلیتیکی در جنوب غربی آسیا قابل تحلیل است.

کدهای ژئوپلیتیکی عبارت است از دستور کار عملیاتی سیاست خارجی هر کشور که در ماورای مرزهای خود، مکان‌های جغرافیایی را ارزیابی می‌کنند و به نوعی نتیجه استدلال ژئوپلیتیکی عملیاتی است که شامل پیش فرض‌های سیاسی جغرافیایی مربوط به زیرساخت سیاست خارجی کشور است. کدهای ژئوپلیتیک هر کشور اختصاصی آن است و کشورها سعی می‌کنند برای رسیدن به منافع و اهداف خود بر کدهای ژئوپلیتیک دیگران تاثیر گذاشته و آن را هدف قرار دهند (Hafeznia, 2011: 144-145).

۴-۱-۲. ژئواستراتژی

این واژه نخستین بار توسط جاکومو دوراندو در سال ۱۸۴۶ میلادی مطرح شد. وی که یک ژنرال ارتش بود، دو برداشت متفاوت از ژئواستراتژی ارائه می‌دهد؛ از یک سو، ژئواستراتژی نگران تأثیر عوامل جغرافیایی بر ساختار گروه‌های انسانی است که خود می‌تواند هدف اصلی ژئوپلیتیک باشد و از سوی دیگر، ژئواستراتژی دارای مفهوم و معنای کاملاً نظامی است که درباره تأثیر جغرافیا در جنگ‌ها به بررسی می‌پردازد (Shahlaei & Valivand Zamani, 2017: 105). ویژگی‌های مکانی مانند موقعیت جغرافیایی، مرزها، مسیرهای ارتباطی، عمق سرزمینی، منابع و گلوگاه‌ها بر تصمیم‌گیری‌های راهبردی کشورها اثر می‌گذارند. در منطقه مرزی دیورند، راهبردها به صورت مستقیم از دو نوع ویژگی‌های جغرافیایی نشأت می‌گیرند؛ ناهمواری‌های کوهستانی و نفوذپذیری طبیعی مرز، راهبردهای امنیت‌محور و کنترل را برای دولت‌ها ایجاد می‌کند، در حالی که موقعیت این منطقه در حاشیه هارتلند و در امتداد مسیرهای ارتباطی جنوب و مرکز آسیا، آن را به محور برنامه‌ریزی‌های راهبردی برای مهار تهدیدات، ایجاد عمق دفاعی و مدیریت نفوذ منطقه‌ای تبدیل کرده است.

عمق استراتژیک به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های کلیدی ژئواستراتژی، بیانگر توانایی یک کشور برای ایجاد فاصله، پشتوانه و خطوط دفاعی در عمق سرزمینی خود است تا در برابر تهدیدها مقاوم باشد. افغانستان به‌عنوان یک کشور گذرگاهی در موقعیت جغرافیایی خود نسبت به آسیای مرکزی و جنوب آسیا، امکان دسترسی به مسیرهای ژئواکونومیک و منابع طبیعی و ایجاد پشتوانه امنیتی برای ایران، هند و چین را فراهم می‌کند. پاکستان نیز با کنترل گذرگاه‌های مرزی و دسترسی به بحر فارس، عمق استراتژیک مهمی برای چین و سایر کشورهای منطقه ایجاد می‌کند. عمق راهبردی، در این مطالعه به دلیل تأثیرگذاری در ابعاد ژئوپلیتیکی مرز دیورند مورد توجه قرار می‌گیرد.

۴-۱-۳. نووپلیتیک

نوپلیتیک مفهومی است در مطالعات راهبردی و ژئوپلیتیک که به سیاست و قدرت در قلمرو ذهن، شناخت و اطلاعات اشاره دارد و هدف اصلی نه کنترل سرزمین، بلکه تأثیرگذاری بر ادراک، باور، معنا و تصمیم‌سازی است.

نووپلیتیک، پارادایم جدیدی در ژئوپلیتیک است که بر تعامل دانایی با قدرت و استفاده خردمندانه از منابع و دانش تأکید دارد. برخلاف ژئوپلیتیک سنتی که بر رقابت بین دولت‌ها و برتری سرزمینی تمرکز داشت، نووپلیتیک بر سه مفهوم کلیدی نووسفر (فضای جمعی دانش و ذهن)، قدرت نرم (نفوذ فرهنگی و دیپلماسی) و قدرت هوشمند (استفاده استراتژیک از منابع و اطلاعات) استوار است. هدف نهایی این رویکرد، اعمال قدرت خردمندانه بر خود و محیط پیرامونی، پیشگیری از جنگ و تقویت ثبات و صلح است و برتری‌جویی صرف نسبت به دیگر کشورها را رد می‌کند (Badiee Azandahi et al, 2024: 261). در چارچوب مبانی نظری، منازعه مرزی دیورند را نمی‌توان به‌طور بنیادین در حوزه نووپلیتیک صورت‌بندی کرد، زیرا منطق مسلط بر آن ژئوپلیتیک کلاسیک و ژئوکالچر است. هر چند منازعات شناختی، منازعات هویتی و منازعات روایتی پیرامون مشروعیت خط دیورند وجود دارد، اما این عناصر فاقد ظرفیت اثرگذاری مستقل در سطح راهبردی هستند. نووپلیتیک به‌عنوان لایه‌ای مکمل در توضیح بی‌اعتمادی، تداوم منازعه و ادراک‌های امنیتی در محیط پیرامونی منطقه مرزی دیورند قابل فهم است.

۴-۱-۴. تله یا دام «توسیدید»

تله یا دام «توسیدید»، یک مفهوم ژئوپلیتیکی است که رشد یک قدرت نوظهور و تهدید آن برای قدرت حاکم موجود را توضیح می‌دهد (Shafiee, 2020: 60-62). در تحلیل ژئوپلیتیکی منازعه مرزی دیورند، رقابت میان قدرت‌های بزرگ و رشد قدرت‌های نوظهور مانند چین و هند در کنار نقش مسلط آمریکا و نفوذ منطقه‌ای روسیه، می‌تواند فضای عدم اعتماد و رقابت را تشدید و پیامدهای ژئواستراتژیک بر کشورهای منطقه از جمله پاکستان، افغانستان و ایران تحمیل کند.

۴-۱-۵. ژئواکونومیک

شاخه‌ای از مطالعات جغرافیای سیاسی است که بر نقش ابزارهای اقتصادی در پیشبرد اهداف قدرت در عرصه بین‌المللی تمرکز دارد. تعریفی واحد و پذیرفته‌شده برای ژئواکونومی وجود ندارد. پژوهشگران اغلب مرز آن را با ژئوپلیتیک مشخص نمی‌کنند و توضیح نمی‌دهند که «ژئو» چه معنایی دارد یا چه تفاوتی با اقتصاد سیاسی بین‌الملل دارد. به همین دلیل، ژئواکونومی اغلب فقط یک واژه جذاب برای نشریات سیاست‌محور است (Scholvin & Wigell, 2018: 4).

از منظر نظریه وابستگی متقابل اقتصادی، کشورها در حوزه‌هایی چون تجارت، سرمایه، انرژی و فناوری به یکدیگر وابسته هستند. از این رو، اگرچه استفاده از زور همچنان می‌تواند گزینه‌ای در رقابت‌های منطقه‌ای میان قدرت‌های کوچک و متوسط باشد، اما محدودیت‌های ساختاری نظام بین‌الملل، همراه با بازدارندگی هسته‌ای و فشارهای ناشی از ناسیونالیسم، امکان توسل به زور توسط ابرقدرت‌ها را به‌طور معناداری محدود می‌کند (Keohane & Nye, 2011: 262). در عصر جهانی‌شدن، منطق رقابت در روابط بین‌الملل از حوزه نظامی به عرصه اقتصادی انتقال یافته است و

دولت‌ها برای افزایش نفوذ خود به‌جای تصرف سرزمینی، به کنترل مسیرهای ترانزیتی، کریدورهای انرژی و گلوگاه‌های تجاری روی می‌آورند. ادوارد لوتواک این جایگزینی راهبرد اقتصادی به‌جای نظامی را تحلیل و معرفی می‌کند (Scholvin & Wigell, 2018: 6-7).

در ادبیات علمی و سیاست‌گذاری، به مناطق کلیدی که در آن‌ها جغرافیا و اقتصاد به‌طور راهبردی به هم مرتبط می‌شوند گره ژئواکونومیک تعبیر می‌شود که به کانون رقابت و منازعه ژئوپلیتیکی تبدیل خواهد شد. منطقه مرزی دیورند هم در مقیاس محلی به دلیل وجود ارتباطات اقتصادی در دو طرف مرز (Samim, 2024: 19) و هم در مقیاس منطقه‌ای به دلیل موقعیت جغرافیایی گذرگاهی میان آسیای مرکزی، جنوب آسیا از این تاثیرگذاری برخوردار است.

۴-۱-۶. ژئوکالچر

ژئوکالچر به‌عنوان یک مفهوم در مطالعات جغرافیای سیاسی، نقش فرهنگ، هویت و الگوهای معنایی را در شکل‌دهی به قدرت و رفتار سیاسی برجسته می‌کند. ژئوکالچر به معنای اهمیت دادن به عناصری چون فرهنگ، زبان، قومیت و مذهب در کنار سایر عوامل ژئوپلیتیکی است (Hafeznia, 2011: 91). هویت قومی پشتون، پیوندهای زبانی و مذهبی، حافظه تاریخی جمعی و شبکه‌های فرهنگی فراملی در دو سوی مرز، به‌عنوان متغیرهایی تعیین‌کننده در رفتار دولت‌ها و جوامع محلی عمل می‌کنند.

ژئوکالچر در اندیشه امانوئل والرشاین به توزیع قدرت فرهنگی در فضاهای جغرافیایی اشاره دارد؛ فرهنگی که در کنار سیاست و اقتصاد، یکی از ارکان اصلی ساختار قدرت جهانی محسوب می‌شود (Heidari et al, 2012: 124). ژئوکالچر و نووپلیتیک ارتباط نزدیکی به یکدیگر دارند، زیرا فرهنگ، هویت و ارزش‌های جمعی (ژئوکالچر) زمینه‌ساز اعمال قدرت شناختی و شکل‌دهی ادراک‌ها (نوپلیتیک) هستند. به عبارت دیگر، روایت‌ها و باورهای فرهنگی محرک سیاست‌ها و رقابت‌ها در قلمرو ذهن و ادراک است. به‌عنوان مثال، در منازعه مرزی دیورند، هویت قومی پشتون و بلوچ و حافظه تاریخی آن‌ها (ژئوکالچر) به دولت‌ها و گروه‌ها امکان می‌دهد تا از این باورها برای مشروعیت‌بخشی به سیاست‌های مرزی و بازتولید بی‌اعتمادی و حساسیت‌های امنیتی (نوپلیتیک) استفاده کنند.

۴-۲. محیط‌شناسی منطقه مرزی دیورند

۴-۲-۱. وضعیت طبیعی و انسانی منطقه پشتون‌نشین بین افغانستان و پاکستان و کارکردهای

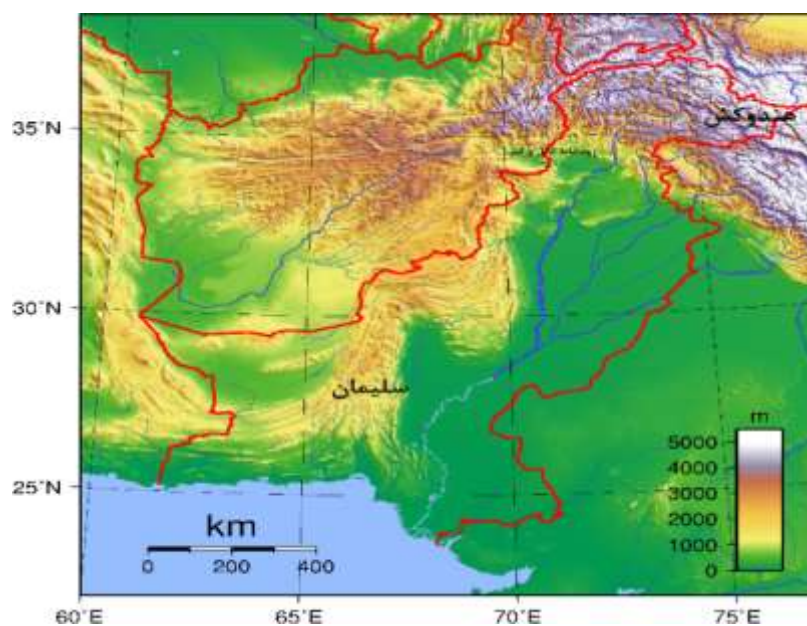
ژئوپلیتیکی آن

منطقه مرزی دیورند در محل تلاقی سه واحد جغرافیایی عمده یعنی فلات ایران، فلات تبت و شبه‌قاره هند واقع شده

است که موقعیتی راهبردی و کنترلی بر مسیرهای زمینی و ارتباطی میان آسیای مرکزی، غرب آسیا و شبه‌قاره هند دارد. این منطقه بخشی از رشته کوهستانی هندوکش سلیمان است که با توپوگرافی سخت، دره‌های عمیق و ارتفاعات موازی مشخص می‌شود. از نظر ژئواستراتژیک، کوهستان‌های صعب‌العبور آن پناهگاه گروه‌های مسلح و مسیر سنتی عبور نیروهای نظامی بوده است و در محور پروژه‌های مشترک انرژی و حمل و نقل منطقه‌ای، نظیر خط لوله گاز تاپی (خط لوله گاز ترکمنستان، افغانستان، پاکستان و هند) قرار دارد و افغانستان در میانه راه تأمین کنندگان انرژی از کشورهای کوهستانی مسلمان است که مقصد نهایی آن در هند است. این منطقه دروازه افغانستان به عنوان عمق استراتژیک پاکستان محسوب می‌شود تا پاکستان در برابر هند مصونیت نسبی داشته باشد (Ignatiev, 2014: 57-58).

از نظر اقلیمی، منطقه دارای شرایط نیمه‌خشک تا کوهستانی است و منابع آبی عمدتاً از رودخانه‌های فصلی چون کابل، کنر، گومل و خُست تأمین می‌شود. این رودها از افغانستان (بالادست) به پاکستان (پایین‌دست) جریان دارند. این موقعیت مزیت هیدروپلیتیکی به افغانستان می‌دهد، زیرا کابل کنترل منبع آب را در دست دارد. پاکستان به عنوان کشور پایین‌دست، آسیب‌پذیر است و هر گونه سدسازی یا تغییر مسیر در افغانستان می‌تواند بر امنیت آبی و کشاورزی آن تأثیر بگذارد. اگر بازیگران منطقه‌ای مانند چین یا هند به دلیل مسائل ژئوپلیتیکی در پروژه‌های آبی مثل سدسازی مشارکت کنند، باعث تغییر در الگوی بهره‌برداری از منابع آبی، به‌ویژه رود کابل، می‌شود و می‌تواند بروز منازعات هیدروپلیتیکی را افزایش دهد (Andik & Mianabadi, 2023: 218).

نقشه ۱: عوارض طبیعی افغانستان و پاکستان در پیرامون مرز دیورند

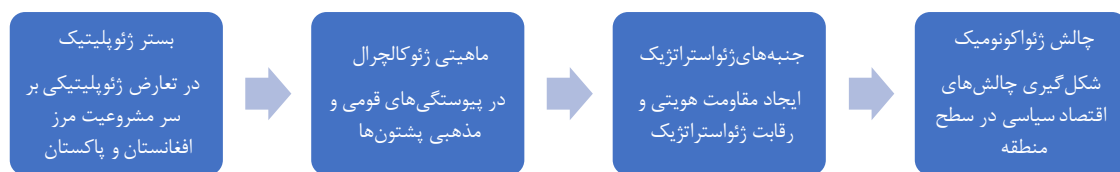
افغانستان کشوری چندقومیتی شامل تاجیک‌ها، هزاره‌ها، ازبک‌ها و ترکمن‌ها است که پشتون‌ها با ۴۰ درصد، بزرگترین گروه قومی آن در مجاورت مرز دیورند محسوب می‌شوند. در مقابل، پاکستان نیز ساختاری چندقومیتی دارد (Hashimy, 2023: 106). پنجابی‌ها حدود ۴۵ درصد جمعیت را تشکیل می‌دهند و پشتون‌ها، سندی‌ها، بلوچ‌ها و مهاجران (اردوزبانان) سایر اقوام مهم پاکستان هستند.

فرهنگ، اساسی‌ترین مؤلفه قدرت نرم در منطقه دیورند است، زیرا بیشترین توان را برای جهت‌دهی به نگرش‌ها، ارزش‌ها و الگوهای رفتاری جوامع پشتون در دو سوی مرز دارد. فرهنگ مشترک پشتون‌ها نوعی پیوستگی اجتماعی ایجاد می‌کند که مرز رسمی دیورند قادر به شکستن آن نیست. این پیوندهای عمیق فرهنگی می‌تواند موجب تحرکات اجتماعی و سیاسی معنادار شود و بر برداشت مردم از مشروعیت مرز تأثیر بگذارد. استفاده ابزاری از عناصر فرهنگی و به‌کارگیری هدفمند مولفه‌های ژئوکالچر توسط بازیگران سیاسی در سیاست خارجی و امنیت مرزی می‌تواند به تحکیم هویت ملی، انسجام اجتماعی و بازنمایی مطلوب‌تر از فرهنگ‌های مرزی کمک کند (Khan, 2017: 164).

ماهیت ژئوکالچری منطقه مرزی دیورند با دو ابزار قومیت و مذهب قابل تشخیص است. پشتون‌ها همگرایی فرهنگی در منطقه مرزی دیورند ایجاد کرده‌اند و طالبان نیز عمدتاً از پشتون‌های جنوب افغانستان و شمال پاکستان برخاسته‌اند. طالبان را باید به‌مثابه یک کنش‌گر سازمان‌یافته سیاسی نظامی با پایگاه قومی غالب تحلیل کرد. تصور عمومی در پاکستان این است که دو نوع طالبان وجود دارد؛ طالبان خوب که در حال جنگ برای آزادی و بیرون راندن نیروهای مهاجم ایالات متحده آمریکا و نیروهای غربی از کشور خود هستند و گروه دیگر که افراط‌گرایان و تروریست‌هایی هستند که تحت پرچم گروه تحریک طالبان پاکستان و با نیروهای امنیتی این کشور می‌جنگند (Soherwordi, 2010: 61). دومین عامل همگرایی تعلق به مذهب حنفی اهل سنت (اسلام دیوبندی متعلق به شبه قاره هند) به عنوان زمینه‌ساز نوعی همبستگی فرهنگی و دینی میان جوامع دو سوی مرز است و به حفظ پیوندهای فرامرزی کمک می‌کند. از سوی دیگر، نهادهای دینی و رهبران مذهبی در این منطقه از مذهب به‌عنوان ابزاری برای تقویت نفوذ و مشروعیت محلی بهره می‌گیرند. بنابراین قومیت و مذهب در آن، هم عامل همگرایی فرهنگی و هم زمینه‌ساز رقابت محلی هستند.

نووپلیتیک هم می‌تواند به‌عنوان متغیر میانجی بین منازعه مرزی (متغیر مستقل) و پیامدهای ژئواکونومیک، ژئواستراتژیک و ژئوکالچری (متغیرهای وابسته) قرار گیرد. ادراک ناامنی در دو سوی مرز موجب افزایش سخت‌گیری‌های مرزی، محدودیت حرکت فضایی و کاهش سرمایه‌گذاری اقتصادی می‌شود. روایت‌هایی پیرامون مشروعیت خط دیورند، به تداوم بی‌اعتمادی میان جوامع محلی و دولت‌ها دامن می‌زند تا دولت‌ها با مشروعیت‌سازی سیاست‌های مرزی، مانند استقرار نیروهای مرزی و کنترل گذرگاه‌ها، تلاش کنند رفتارهای امنیتی و اقتصادی را تحت تأثیر قرار دهند.

مدل ۱: مدل مفهومی چهار بعد جغرافیای سیاسی منطقه مرزی دیورند

Source: Author

۴-۲-۲. تاریخچه شکل‌گیری مرز دیورند

افغانستان تا قبل از ورود به قرن ۱۹ میلادی سرزمین گسترده‌تری بود که بخش‌های بزرگی از مناطق پشتون‌نشین امروزی پاکستان را نیز شامل می‌شد و با شبه قاره هند به‌عنوان مستعمره بریتانیا، هم‌مرز بود. در آن زمان، کشور پاکستان تشکیل نشده بود و ایجاد این مرز، میان افغانستان و هند تحت سلطه استعمار بریتانیا طراحی شد و دو هدف برای این اقدام بریتانیا قابل برداشت است؛ یکی جدا کردن مناطق قبایلی پشتون بود تا افغانستان به‌عنوان منطقه حائل میان روسیه و هند بریتانیا باقی بماند (Zarghani & MazloumYar, 2022: 7) و افغانستان تا پیشاور و بلوچستان امتداد نداشته باشد و احتمال نفوذ روس‌ها از طریق افغانستان به هند کمتر شود. و هدف دیگر، شکستن وحدت قومی فرهنگی پشتون‌ها بود تا نتوانند به‌عنوان یک نیروی یکپارچه، تهدیدی برای بریتانیا باشند.

مرز دیورند در سال ۱۸۹۳ میلادی براساس توافق‌نامه‌ای میان امیر عبدالرحمان خان، حاکم وقت افغانستان، و سر مورتیمر دیورند، نماینده بریتانیا، ترسیم شد (Kaura, 2016: 117) و خط مرزی دیورند به‌عنوان مرز رسمی میان افغانستان و هند بریتانیا، تحت فشار نظامی و سیاسی بریتانیا بر امیر عبدالرحمن خان تحمیل شد. این قرارداد در اصل مجموعه‌ای از موافقتنامه‌های فی‌مابین بود و مناطق راهبردی و وسیعی شامل نواحی قبیله‌ای شرق و جنوب افغانستان مانند چترال، سوات، باجور، وزیرستان و گذرگاه‌های حیاتی خیبر و بولان از قلمرو افغانستان جدا و تحت کنترل بریتانیا قرار گرفت و دسترسی افغانستان به آب‌های آزاد قطع شد. افغانستان این توافقنامه را نه یک معاهده داوطلبانه، بلکه

یک توافق تحمیلی و موقت می‌داند که با تهدید به اشغال بیشتر و حتی عزل امیر به امضا رسید (Zarghani & MazloumYar, 2022: 9).

دیورند به طول حدود ۲۶۴۰ کیلومتر از شمال شرق افغانستان تا جنوب غرب پاکستان هند قبل از استقلال تعیین شد (Hashimy, 2023: 102). دولت پاکستان همزمان با استقلال هند در سال ۱۹۴۷ با دو بال شرقی و غربی تشکیل شد و در بال غربی خود بر اساس اصل جانشینی دولت‌ها بر این مرز مشروعیت داشت. افغانستان خط دیورند را یک مرز تحمیلی می‌داند، در حالی که پاکستان آن را نشانه تثبیت مرزهای قانونی و حاکمیت ملی خود تلقی می‌کند. افغانستان تحت تأثیر تمدن ایرانی، نزدیک به خراسان است و هویت قومیتی قوی دارد اما پاکستان بیشتر در حوزه تمدنی شبه‌قاره هند، در سیاست و جامعه آن، هویت وجودی اسلامی قوی‌تر است. در سمت پاکستان، خط مرزی دیورند عمدتاً دو منطقه خیبر پختونخوا شامل منطقه قبیله‌ای فدرال اداره‌شونده سابق و بلوچستان را در بر می‌گیرد. در سمت افغانستان نیز از ولایات ننگرهار، کنر، نورستان، پکتیا، پکتیکا، خوست، زابل و قندهار می‌گذرد که همه با مناطق پشتون‌نشین پاکستان هم‌مرز هستند (Samim, 2024: 8). درخواست‌های مردم افغانستانی برای تشکیل یک کشور جداگانه پشتونستان به‌ندرت از حمایت کافی در میان اکثریت قوم پشتون‌های پاکستان برخوردار بوده است. پشتون‌ها به طور سنتی اکثریت جمعیت افغانستان را تشکیل می‌دهند اما در پاکستان در اقلیت هستند و به طور مطلق تعداد پشتون‌های پاکستان بیشتر از افغانستان هستند (Khan & Wagner, 2013: 23).

۵. یافته‌های پژوهش

۵-۱. مواضع حاکمیت‌های دو طرف مرز دیورند

دولت افغانستان، مناطق پشتون‌نشین را بخشی از قلمرو تاریخی و هویتی خود می‌داند. به‌طور کلی ادعای افغانستان در مسئله پشتونستان مبتنی بر سه منطق شکل گرفته است؛ **تاریخی**: یعنی مردم آن طرف خط دیورند همواره توسط افغانستان اداره شده‌اند که بریتانیایی‌ها به زور آن را غصب کردند؛ **قانونی**: معاهده دیورند میان افغانستان و بریتانیا امضا شده است و میان افغانستان و پاکستان نبوده و در آن زمان پاکستان وجود نداشته است؛ و **نژادی و فرهنگی**: مردمان آن طرف خط دیورند، پشتون هستند و با پشتون‌های افغانستان که زمام امور را در دست دارند، ارتباط خونی و نژادی دارند (Varsaji, 2002: 186-187).

در مقابل ادعای افغانستان مبنی بر تحمیلی بودن مرز مذکور و حق تعیین سرنوشت قوم پشتون، مرز دیورند برای پاکستان اهمیت راهبردی دارد، زیرا کنترل مناطق پشتون‌نشین و جلوگیری از گسترش قومیت‌گرایی یا تجزیه‌طلبی را

ممکن می‌کند و نقش خط دفاعی در برابر نفوذ سیاسی و امنیتی افغانستان را دارد. پاکستان همچنین تأکید دارد که گروه تحریک طالبان پاکستان از خاک افغانستان برای انجام حملات تروریستی علیه پاکستان استفاده می‌کند (Khan, 2017: 160). پاکستان با حصارکشی در امتداد خط دیورند، بیش از ۹۰ درصد این مرز را دیوار و سیم‌خاردار کشیده که با واکنش طالبان روبه‌رو شده است (Samim, 2024: 14 & 25-26).

طرح مداوم اتهامات میان دو طرف، این مناقشه مرزی را پیچیده کرده است. از زمان استقلال پاکستان در سال ۱۹۴۷، اختلاف بر سر مرز دیورند بارها موجب بحران در روابط دو کشور شده و حمایت پاکستان از مجاهدین و طالبان در دهه‌های بعد، این بی‌اعتمادی را تشدید کرده است. در سال‌های اخیر، تنش‌ها و درگیری‌های مرزی میان افغانستان و پاکستان افزایش یافته است (Hashimy, 2023: 105).

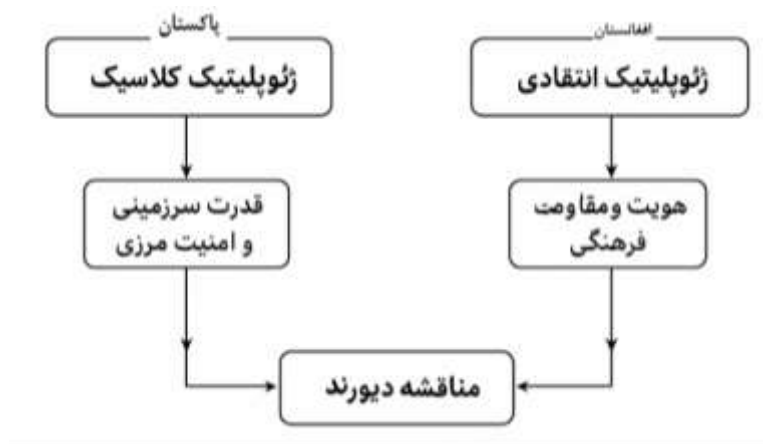
در صورتی که افغانستان و پاکستان بتوانند تحرکات قومی، عبورهای غیرقانونی و فعالیت‌های شبه‌نظامی در امتداد منطقه مرزی دیورند را کنترل کنند، میزان تنش‌های مرزی به‌طور قابل‌توجهی کاهش خواهد یافت.

۵-۲. مقایسه تطبیقی مبانی ژئوپلیتیکی افغانستان و پاکستان در مرز و منطقه مرزی دیورند

با پایان استعمار بریتانیا، دولت پاکستان به‌عنوان جایگزین حقوقی آن، مرزهای به‌ارث‌رسیده از دوران استعمار از جمله خط دیورند را حفظ و بر تداوم اعتبار آن تأکید کرد. در این چارچوب، ثبات مرز دیورند نه بر پایه اجماع تاریخی یا قومی، بلکه بر مبنای اصل تداوم حقوقی دولت‌ها و حفظ نظم سرزمینی در نظام بین‌الملل توجیه شده است. در رویکرد پاکستان از منظر نظریه‌های ژئوپلیتیک کلاسیک راتزل و شیلن، مرز دیورند مصداقی از نظریه قدرت سرزمینی و به‌مثابه ابزار کنترل سیاسی به‌شمار می‌رود. پاکستان با تکیه بر رویکرد واقع‌گرایی سیاسی، این خط مرزی را بنیان ثبات ملی خود می‌داند و با تأکید بر قانون بین‌المللی و ضرورت ثبات، گفتمان امنیت ملی و تمامیت ارضی خود را بازتولید می‌کند.

در دوران جنگ سرد، افغانستان با وجود پاکستان، در سیاست مهار از سوی ایالات متحده آمریکا علیه روسیه و چین شامل پیمان‌های ناتو، سنتو و سیتو قرار نداشت. بنابراین افغانستان با ایجاد پیمان تجاری با اتحاد جماهیر شوروی از ایالات متحده آمریکا فاصله گرفت. افغانستان با رد مشروعیت مرز دیورند رویه ژئوپلیتیک انتقادی را مبنای جغرافیای سیاسی خود در نظر گرفت و تلاش دارد تا هویت سرزمینی خود را از میراث استعماری بریتانیایی تفکیک کند.

مدل ۲: الگوی تحلیلی ژئوپلیتیک پاکستان و افغانستان در دیورند

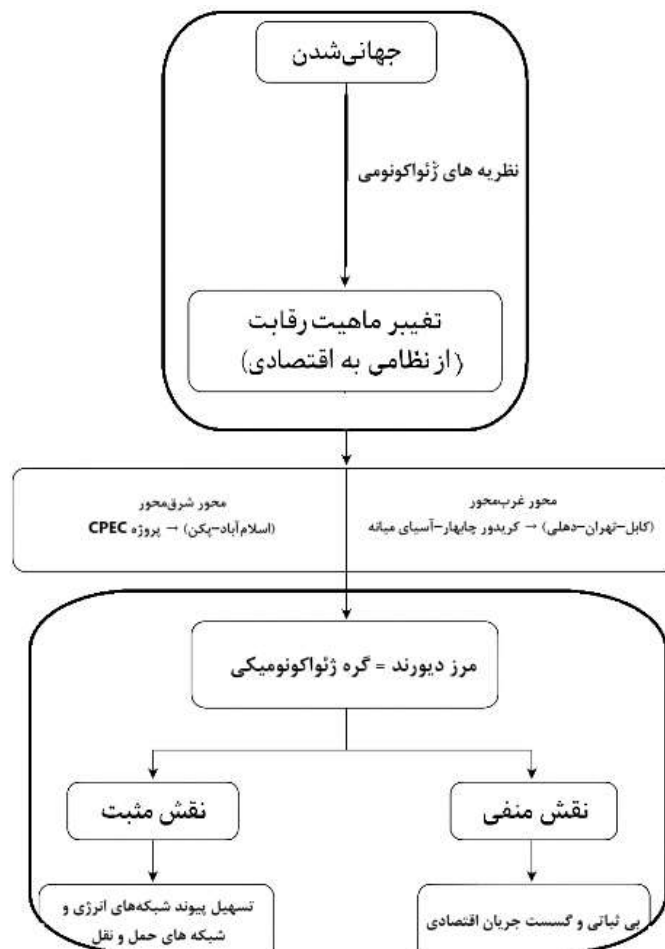
Source: Author

متاثر از نظریه ژئواکونومی ادوارد لوتواک، خط مرزی دیورند به دلیل مجاورت با مسیرهای ترانزیتی پیونددهنده آسیای مرکزی و جنوب آسیا، به یک گلوگاه راهبردی اقتصادی تبدیل شده است و کنترل یا بی‌ثباتی آن به صورت مستقیم بر جریان تجارت و کارکرد کریدورهای منطقه‌ای اثر می‌گذارد. چهار محور ترانزیتی و دو محور انرژی به صورت بالفعل پیرامون منطقه مرزی دیورند قرار دارند. ابتکار چین با عنوان «کمربند و راه»، مسیر چین - پاکستان - ایران - ترکیه را شامل می‌شود که از استان سین کیانگ چین به بندر گوادر پاکستان در حال بهره‌برداری است و با هدف تسهیل تجارت و افزایش نفوذ ژئوپلیتیک چین در جنوب آسیا ایجاد شده است. محور دوم، مسیر ریلی استانبول - تهران - اسلام‌آباد را به هم متصل می‌کند. محور سوم، طرح اتصال هند - ایران - روسیه است از مسیر بندر عباس ایران عبور می‌کند و بندر چابهار ایران در مجاورت بندر گوادر پاکستان به عنوان بال شرقی و بندر مکمل ژئوپلیتیکی این مسیر محسوب می‌شود. محور چهارم بر اساس توافق‌نامه ایران، هند و افغانستان از بندر چابهار آغاز و از طریق بزرگراه زرنج - دلارام، افغانستان را به آسیای مرکزی متصل می‌کند تا دسترسی افغانستان به آب‌های آزاد از طریق کاهش وابستگی به پاکستان شکل گیرد و هند نیز با کشورهای آسیای مرکزی بدون پاکستان ارتباط داشته باشد. خط لوله گاز طبیعی «تاپی» از ترکمنستان آغاز می‌شود و پس از عبور از افغانستان و پاکستان به هند می‌رسد و برای افغانستان منافع اقتصادی و ژئوپلیتیکی به همراه دارد. از قرقیزستان و تاجیکستان طرح انتقال هزار مگاوات برق به افغانستان و پاکستان با عنوان «کاسا ۱۰۰۰» بهره‌برداری می‌شود. این شبکه ترانزیتی، منطقه مرزی دیورند را مستعد گره ژئواکونومیک کرده است.

بر این اساس، با توجه به شبکه‌های ترانزیتی پیرامون مرز دیورند، دو سناریو برای کشورهای درگیر قابل تصور

است: در سناریوی نخست، همکاری اقتصادی می‌تواند به تقویت صلح و ثبات سیاسی بینجامد؛ و در سناریوی دوم، تداوم بی‌ثباتی و تنش‌های مرزی موجب اختلال در جریان سرمایه، انرژی و تجارت در جنوب و غرب آسیا می‌شود؛ وضعیتی که شواهد موجود بیش از پیش آن را تقویت می‌کند.

مدل ۳: الگوی تحلیلی ژئواکونومیک پاکستان و افغانستان در دیورند

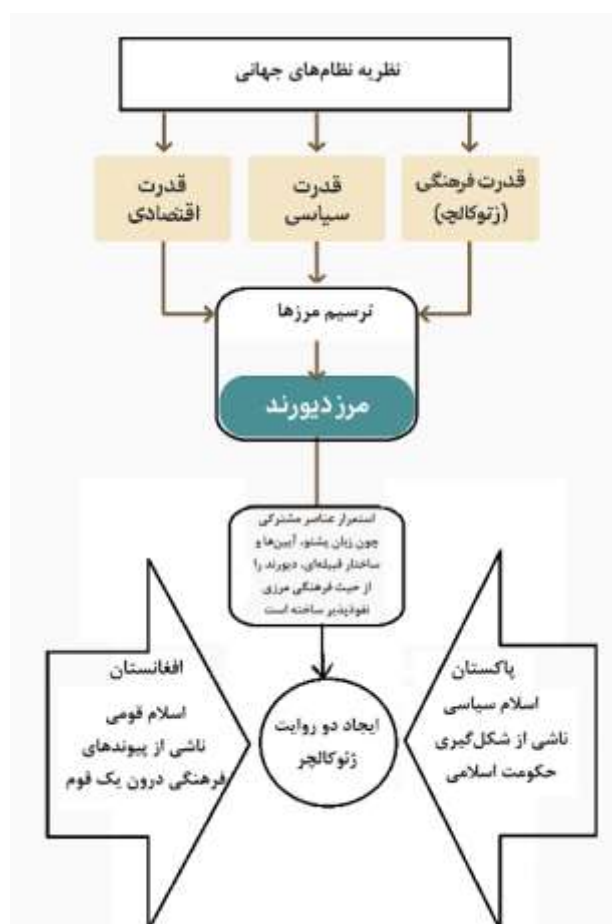
Source: Author

در چارچوب نظریه نظام جهانی، قدرت‌های «هسته» نظیر بریتانیا در قرن نوزدهم، با اتکا به منطق امپریالیستی، از طریق سلطه سیاسی و نظامی، به بازترسیم مرزها و بازساخت فضایی جوامع «پیرامونی» اقدام کردند. بر اساس دیدگاه والرشاین، اعمال قدرت فرهنگی نیز ابزاری مهم در دست مناطق هسته برای تثبیت سلطه محسوب می‌شد. در این میان، افغانستان به عنوان منطقه‌ای حائل در «بازی بزرگ» میان بریتانیا و روسیه تزاری شکل گرفت؛ اما

ترسیم مرزهای آن به ویژه در خط دیورند به دلیل وجود شبکه‌های همبستگی فرهنگی پایدار پشتون‌ها در دو سوی مرز، نتوانست مرزی قطعی و نفوذناپذیر (غیر سیال) ایجاد کند. در نتیجه، منطقه دیورند همزمان به عرصه‌ای برای بازتولید هویت قومی پشتون و کانونی ساختاری برای واگرایی سیاسی و تنش ژئوپلیتیکی دیرینه میان افغانستان و پاکستان تبدیل شده است.

حافظنیا در این خصوص تأکید می‌کند که شکاف‌های فرهنگی و تمدنی، بیش از مرزهای سیاسی، منشأ تعارضات هستند (Hafeznia, 2002: 151). پیامد این واگرایی در منطقه مرزی دیورند تقابل دو روایت ژئوکالچری از مؤلفه مذهب است؛ یعنی اسلام قومی در افغانستان با منشاء هویت قومیت پشتون و اسلام سیاسی در پاکستان با منشاء هویت وجودی این کشور که هر کدام در مقیاس ملی بازتاب می‌یابد.

مدل ۴: الگوی تحلیلی ژئوکالچر پاکستان و افغانستان در مرز دیورند

Source: Author

موقعیت ژئواستراتژیک افغانستان نیز در قالب نظریه‌های ژئوپلیتیک کلاسیک قابل بحث است. ادعای افغانستان مبنی بر وحدت تاریخی مناطق پشتون‌نشین دو سوی مرز دیورند، ابعاد ژئواستراتژیک دو الگوی نظری مستقل را همزمان فعال می‌کند. از یک سو، این مناطق (هسته هویت پشتون) به مثابه بخشی از حاشیه جنوبی هارتلند در نظریه مکیندر عمل می‌کنند که ثبات یا بی‌ثباتی آن‌ها به صورت مستقیم بر کنترل مسیرهای ترانزیتی و ارتباطی قاره‌ای به درون آسیای مرکزی تأثیر می‌گذارد و از سوی دیگر، همین ادعا در چارچوب نظریه اسپایکمن درباره ریملند (کمر بند حاشیه‌ای اوراسیا) نیز معنادار است؛ چون افغانستان و پاکستان در این کمر بند قرار دارند و تعریف و تعیین مرز دیورند به معنای تغییر موازنه قدرت درون ریملند خواهد بود. بدین ترتیب، مناقشه دیورند، نمود عینی رقابت بر سر کنترل یکی از حساس‌ترین نقاط تلاقی هارتلند و ریملند است که هم کنترل قاره‌ای (در نظریه مکیندر) و هم دسترسی به آب‌های گرم اقیانوس هند (در نظریه اسپایکمن) را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

در ارتباط با موقعیت ژئواستراتژیک پاکستان نیز راهبرد عمق راهبردی در تقابل با هند تعریف می‌شود. پاکستان از زمان استقلال (۱۹۴۷) همواره از سوی هند احساس تهدید می‌کند، زیرا این کشور کم‌عرض بوده و بیشتر شهرهای مهم آن یعنی اسلام‌آباد، لاهور و کراچی، در نزدیکی مرز هند قرار دارند؛ در نتیجه، در دکتین ژئواستراتژیک اسلام‌آباد، افغانستان به‌عنوان عمق راهبردی تعریف شده است تا در برابر تهدید خارجی نقش پشتیبان دفاعی را ایفا کند (Ignatiev, 2014:58).

تقویت عمق راهبردی در افغانستان راهبرد منتخب پاکستان است. پاکستان در پی شکل‌دهی به یک حکومت وابسته و مطیع در افغانستان بوده است؛ حکومتی که از نظر نظامی در وضعیت ضعف و از نظر سیاسی در شرایط ناپایداری قرار گیرد تا نتواند مسئله دیورند و پشتونستان را به‌طور جدی پیگیری کند. در واقع، اسلام‌آباد بیش از کابل برای تضعیف و سیال‌سازی مرز دیورند تلاش کرده و از گسست و نفوذپذیری این مرز به‌عنوان ابزاری برای راهبرد جنگ نامتقارن در قالب حمایت از گروه‌های نیابتی برای تأثیرگذاری در افغانستان، بهره برده است. با این حال، پاکستان نیز هزینه این سیاست را می‌پردازد؛ چون بخش قابل توجهی از مناطق مرزی به کنترل گروه‌هایی درآمده که پاکستان سال‌ها از آن‌ها حمایت کرده است. این گروه‌ها از پیوندهای خود با ساختارهای افغانستانی برای تقویت موقعیت استفاده می‌کنند؛ همان‌گونه که طالبان نیز از شبکه‌های اجتماعی و جغرافیایی موجود در پاکستان بهره‌برداری می‌کند (Kaura, 2016: 123).

پاکستان با وجود نقش خود در بازگشت طالبان، به دلیل ابعاد ژئوکالچری این مناقشه مرزی با پیامدها و چالش‌های تازه‌ای در ژئواستراتژی (مدیریت امنیت مرزی) و ژئواکونومی (رقابت‌های منطقه‌ای کریدورها) مواجه شده است.

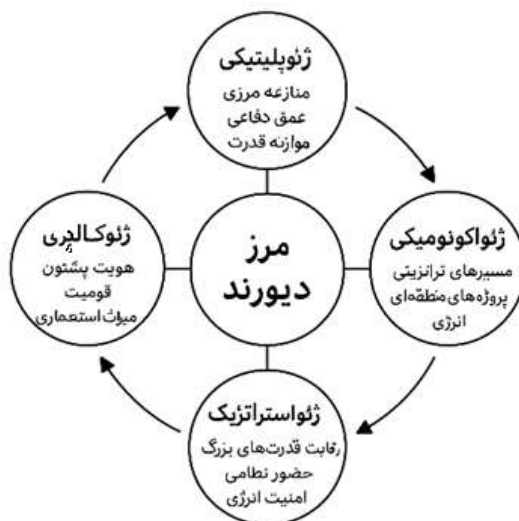
مدل ۵: الگوی تحلیلی ژئواستراتژیک پاکستان و افغانستان در مرز دیورند

Source: Author

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که منطقه مرزی دیورند به منزله یک «گره ژئوپلیتیکی» عمل می‌کند؛ به گونه‌ای که تغییر، تنش یا همگرایی در هر یک از ابعاد ژئوپلیتیکی، ژئواستراتژیک، ژئوآکونومیک و ژئوکالچری، بر اساس پویای‌های شناسایی شده در این مطالعه، به صورت زنجیره‌ای و متقابل بر سایر ابعاد اثرگذار است.

مدل ۶: الگوی تحلیلی چهار محوری جغرافیای سیاسی پاکستان و افغانستان در دیورند

Source: Author

۵-۳. پیامدهای منازعه مرزی دیورند و کدهای ژئوپلیتیکی آن برای همسایگان

۵-۳-۱. ایران در همسایگی افغانستان و پاکستان

کدهای ژئوپلیتیک مثبت و منفی از افغانستان و پاکستان در خصوص منطقه مرزی دیورند برای ایران قابل تصور است؛ از یک سو، تهدید به گسترش مهاجرت غیرقانونی به سمت ایران است، و از سوی دیگر، فرصت ایفای نقش میانجی‌گرانه مستقل از محورهای عربی و افزایش ظرفیت ژئواکونومیک منطقه‌ای با جایگزینی و هدایت مسیرهای ترانزیتی از ایران محسوب می‌شود.

دو مؤلفه اساسی امنیتی و نظامی (ژئواستراتژیک) نیز برای ایران وجود دارد: نخست، تداوم بحران دیورند به افزایش حضور نظامی و اطلاعاتی پاکستان در مناطق مرزی منجر شده و هم‌زمان زمینه تقویت نقش قدرت‌های فرامنطقه‌ای مانند چین، ایالات متحده آمریکا و روسیه را فراهم کرده است؛ روندی که می‌تواند شکل‌گیری نوعی محاصره ژئواستراتژیک غیرمستقیم علیه ایران در مرزهای شرقی فراهم کند. البته عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای ظرفیت مدیریت و متوازن‌سازی نیروهای ناشی از قدرت‌های منطقه‌ای را افزایش داده است. دوم، پایان حضور نظامی ایالات متحده آمریکا و نیروهای ناتو در افغانستان سال ۲۰۲۱ موجب شد تا وزن بازیگران منطقه‌ای در شکل‌دهی به معادلات امنیتی پیرامون خط دیورند افزایش یابد.

این روند باعث ارتقای بُعد ژئوکالچری ایران در رقابت با عربستان سعودی شده و فرصت بیشتری برای حضور در ابعاد ژئوپلیتیکی منطقه پیدا کرده است. تشدید این تنش مرزی می‌تواند برای ایران فرصتی برای تقویت نفوذ چندبعدی فرهنگی، اقتصادی و امنیتی در افغانستان فراهم آورد. تهران به‌ویژه در مناطق شیعه‌نشین مانند هزاره‌جات در افغانستان، حضور خود را به‌صورت سازمان‌یافته‌تر و شبکه‌ای تقویت می‌کند. هر چند جامعه شیعیان در پاکستان از نظر عددی بزرگتر است، اما پراکندگی جغرافیایی، فشارهای مذهبی و نفوذ رقبای منطقه‌ای به‌ویژه عربستان سعودی به‌صورت مؤلفه‌های ژئوکالچری مذهب و گرایشات فکری مانع از شکل‌گیری پایگاه اجتماعی و فرهنگی عمیق ایران در آن کشور می‌شود. تحلیل‌ها نشان می‌دهد که رقابت عربستان و ایران پیامدهای ژئوپلیتیکی مهمی برای پاکستان ایجاد کرده است (Qadir & Rehman, 2016: 71-72).

در چارچوب ژئوپلیتیک شبکه‌ای، ایران موقعیت گره مرکزی جنوب آسیا را با کنترل، توسعه و جایگزینی مسیرهای ترانزیتی (نفوذ ژئواکونومیک) و ایجاد نفوذ فرهنگی و سیاسی در هزاره‌جات (نفوذ ژئوکالچری) را دارد و حتی با محدودیت قدرت مستقیم، از طریق ظرفیت‌های سازمان‌های منطقه‌ای مانند سازمان همکاری شانگهای (نفوذ ژئواستراتژیک) بر توازن منطقه‌ای اثرگذار است. در مقابل، امکان ایجاد حلقه‌های موازی رقابت مانند پاکستان و عربستان سعودی برای تغییر موازنه با ایران وجود دارد؛ بنابراین مدیریت شبکه و شناسایی حلقه‌های ژئوپلیتیکی پیرامون برای اتخاذ راهبرد مناسب ایران اهمیت دارد.

در مجموع، منازعه دیورند برای ایران هم‌زمان تهدیدی ژئواستراتژیک از حیث فشارهای امنیتی و مهاجرتی، و فرصتی برای ارتقای نقش میانجی‌گرانه مستقل از کشورهای عربی و تقویت شبکه اکونومی جنوب غربی آسیا را دارد. کاهش حضور غربی‌ها (ناتو) و ظرفیت عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای امکان تقویت موقعیت متوازن‌ساز ایران در کاهش تنش‌های این منطقه مرزی و تقویت ابعاد ژئوپلیتیکی را افزایش داده است.

۵-۳-۲. کشورهای آسیای مرکزی در همسایگی افغانستان

ژئوپلیتیک آسیای مرکزی تحت تأثیر موقعیت محصور در خشکی و همجواری با قدرت‌هایی چون روسیه، چین و ایران تعریف می‌شود. پیامد ژئواکونومیک این منافشه در اختلال تبادلات شش محور ترازیتی و انرژی این منطقه بروز می‌کند و چون افغانستان و پاکستان کوتاه‌ترین مسیر اتصال به جنوب آسیا محسوب می‌شوند، ترکمنستان و ازبکستان بیشترین آسیب اقتصادی را از مناقشه مرزی دیورند متحمل می‌شوند؛ چون اجرای طرح‌های راهبردی اقتصادی و انرژی از مسیر افغانستان دچار رکود شده و هزینه انتقال کالا را در مسیرهای جایگزین افزایش می‌دهد. اقتصاد آسیای مرکزی به انرژی، معادن و کریدورهای ترانزیتی وابسته است و با اختلاف بر سر مرز دیورند، فرصت جدید ژئواکونومیک برای ایران ایجاد می‌شود که به دلیل موقعیت جغرافیایی خود کوتاه‌ترین، ساده‌ترین و ارزان‌ترین مسیر صادرات هیدروکربن‌های دریای خزر به بازارهای بین‌المللی است و انتقال تولیدات آسیای مرکزی را به بازارهای هند و پاکستان و چین و ژاپن فراهم می‌کند (Lascurain Fernández, 2017: 411).

۵-۳-۳. چین در همسایگی افغانستان و پاکستان

رقابت ژئوپلیتیکی کنونی میان غرب و قدرت‌های تجدیدنظرطلب مانند چین و روسیه، عمدتاً بر تغییر موازنه قدرت متمرکز است. این تنش‌ها در چارچوب تله توسیدید رخ می‌دهد و تا سطحی افزایش می‌یابد که نوعی همزیستی ژئوپلیتیکی برقرار شود. اعلام خروج ایالات متحده آمریکا از افغانستان و سوریه باعث شتاب راهبردی روسیه و چین شد تا به سمت نزدیکی با بازیگرانی مانند پاکستان و ایران حرکت کنند (Kaushiki, 2019: 59).

با در نظر گرفتن این رقابت قدرت‌ها در موازنه ژئوپلیتیکی فرامنطقه‌ای، چین منطقه مرزی دیورند را یک محور ژئوپلیتیکی می‌داند که آسیای مرکزی را به اقیانوس هند پیوند می‌دهد و امکان متنوع‌سازی مسیرهای تجاری و انرژی را فراهم می‌کند. در این چارچوب، پاکستان بخش جنوبی این مسیر ترانزیتی را در اختیار دارد و مسیر زمینی و دریایی چین به اقیانوس هند و خلیج فارس را تأمین می‌کند. افغانستان، در شمال منطقه مرزی دیورند، به‌عنوان منطقه حائل ژئوپلیتیکی، نقش کلیدی در ثبات پیرامونی و امنیت داخلی چین دارد. از این جهت، افغانستان و پاکستان با وجود اختلاف بر سر مرز دیورند، همچنان مکمل یکدیگر در تأمین منافع ژئوپلیتیکی چین به‌شمار می‌روند.

در بعد ژئواکونومیک، رقابت میان هند و چین و اختلافات مرزی آن‌ها منجر به ایجاد شراکت اقتصادی بین پاکستان و چین شده است و نتیجه آن سرمایه‌گذاری در پاکستان از طریق «ابتکار کمربند و جاده» است (Cordesman et al, 2019: 408). پاکستان به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی و فشارهای ناشی از تروریسم و تحریم‌های غرب، به چین نزدیک شده است و هرچند همچنان درگیر گروه‌های افراطی است اما تلاش دارد تا خود را بخشی از راه‌حل ثبات منطقه نشان دهد (Kaushiki, 2019: 47).

چین نگران فعال شدن گروه‌های افراطی در داخل یا نزدیک مرزهای خود در مجاورت استان سین کیانگ با افغانستان است، چون فعالیت آن‌ها می‌تواند منافع اقتصادی و معدنی چین را در منطقه به خطر بیندازد (Cordesman et al, 2019: 408). چین در حال پیشبرد سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی و ترانزیتی در افغانستان خصوصاً از طریق توسعه مسیر ترابری چین - پاکستان - ایران و پروژه‌های معدنی است. البته این سرمایه‌گذاری‌ها هنوز عملیاتی نیستند و با چالش‌های امنیتی و اجرایی قابل توجهی مواجه هستند (Ali, 04 December 2024; Anadolu Agency, 21 May 2025; Mansoori, 7 November 2025). بنابراین عملکرد چین در منطقه مرزی دیورند پاکستان و افغانستان بر راهبردی چندوجهی از ژئوپلیتیک کلاسیک و ژئواکونومیک متمرکز است و رویکرد موازنه قدرت را هم در برابر ایالات متحده آمریکا و روسیه در نظر دارد. در این رویکرد به راهبردهای امنیتی با افغانستان و راهبردهای اقتصادی با پاکستان بیشتر توجه شده است.

۵-۳-۴. هند در همسایگی پاکستان

پاکستان در سال ۱۹۴۷ در نتیجه این باور شکل گرفت که مسلمانان شبه‌قاره هند یک ملت متمایز با هویت دینی، سیاسی و اجتماعی خاص خود هستند و در یک هند واحد تحت سلطه اکثریت هندو، از امنیت سیاسی و حقوق برابر برخوردار نخواهند بود. تقسیم هند به دو دولت مستقل هند و پاکستان با خشونت‌های گسترده و جابه‌جایی میلیونی جمعیت همراه بود. از دید ژئوپلیتیکی، هند، افغانستان را بخشی از حوزه پیرامونی امنیت ملی خود و حلقه‌ای در راهبرد مهار پاکستان می‌داند و تلاش می‌کند تا با تقویت روابط سیاسی و اقتصادی با دولت‌های افغانستان، مانع توسعه عمق راهبردی پاکستان در افغانستان شود (Ignatiev, 2014: 58).

برای هند مرز دیورند به‌عنوان عاملی برای بی‌ثباتی پاکستان و خنثی‌سازی عمق راهبردی اسلام‌آباد در افغانستان محسوب می‌شود. این روند با پیامدهای امنیتی، تشدید هزینه‌های ژئواکونومیک و محدود کردن ابتکارات منطقه‌ای، دولت هند را به اتخاذ رویکردی فعال نسبت به افغانستان و مهار نفوذ پاکستان سوق داده است. رویکرد ژئواکونومیک هند در خصوص منطقه مرزی دیورند متأثر از این علت‌های ژئوکالچری، ایجاد ارتباطات ترانزیتی بدون حضور پاکستان از طریق سرمایه‌گذاری در بنادر ایران و توسعه بال شرقی کریدور بین‌المللی شمال جنوب شامل هند، ایران و روسیه است.

۶. تجزیه و تحلیل

تحمیل مرز رسمی از طرف بریتانیا بدون لحاظ کردن میانی ژئوکالچری قوم پشتون و هم‌راستا با ژئوپلیتیک کلاسیک علت این منازعه بین افغانستان با ریشه‌های تاریخی و پاکستان با سابقه هویتی از زمان استقلال از هند است. افغانستان مناطق پشتون‌نشین آن‌سوی مرز را به‌عنوان بخشی از قلمرو تاریخی و هویت قوم پشتون تلقی می‌کند و پاکستان بر مشروعیت قانونی و میراث حقوقی استقلال خود در این مرز تأکید دارد و به آن کارکرد امنیتی در مقابل گروه‌های مخالف خود داده است. این عوامل به همراه عملیات نظامی دو طرف در منطقه، پیامد تداوم بی‌اعتمادی و تنش‌های مرزی شده است.

بر اساس مدل تحلیلی ارائه‌شده، منازعه دیورند را می‌توان حاصل یک چرخه علی‌بسته در جغرافیای سیاسی دانست که ریشه در منطق ژئوپلیتیک کلاسیک دارد. این مرز که در موقعیت ریملند و به‌عنوان دروازه ورود به هارتلند تعریف شده است، کارکردی غالباً امنیتی دارد و بستر شکل‌گیری رقابت‌ها و ملاحظات ژئواستراتژیک در دو کشور افغانستان و پاکستان را فراهم کرده است. در این میان، پیوندهای فرهنگی قوم پشتون بعد از ژئوکالچری منازعه را تقویت می‌کند و بی‌ثباتی ناشی از آن، به دلیل قرارگیری منطقه در شبکه‌های ترابری و اقتصادی جنوب‌غرب آسیا، پیامدهای ژئواکونومیک منطقه‌ای و اختلال در جریان‌های اقتصادی را به همراه داشته است.

ایران فرصت تقویت ارتباط ضعیف خود در شبکه‌های ژئواکونومیک جنوب غرب آسیا و تقویت ارتباطات ژئوکالچری خود با شیعیان افغانستان و پاکستان را دارد. کشورهای آسیای مرکزی نیز متأثر از این شبکه ژئواکونومیک هستند و هزینه‌های جایگزینی مسیرها را متحمل خواهد شد. چین هم متأثر از ژئوکالچر مناطق مرزی دیورند و سین کیانگ خود و در تعامل با هر دو کشور طرف منازعه، در تلاش برای تقویت ارتباطات شبکه ژئواکونومیک خود است. هند نیز به دنبال تقویت عمق راهبردی خود در افغانستان و تقویت ارتباطات ژئواکونومیک بدون موقعیت جغرافیایی پاکستان است.

۷. نتیجه‌گیری

تقسیم تحمیلی قومیت پشتون توسط استعمار بریتانیا و شکل‌گیری هویت جدید در قالب کشور پاکستان در پشت این مرز باعث کنش مولفه‌های قومیت و مذهب در ژئوکالچر منطقه شده است. مدیریت پویای قومیت در کاهش تنش‌های امنیتی و هویتی موثر است.

پیامد غالب ناشی از موقعیت ژئواکونومیک این منطقه مرزی، اختلال در تبادلات اقتصادی میان دو سوی مرز در گستره قومیت پشتون است. تداوم تنش‌ها، شبکه ژئواکونومیک منطقه را که شامل مسیرها و کریدورهای اقتصادی جنوب غرب آسیا است، با چالش مواجه می‌کند و پیامدهایی فراتر از سطح دوجانبه، برای همسایگان پیرامونی دارد.

منازعه دیورند، کنترل دولت‌ها بر قلمرو و جمعیت‌های مرزی را دشوار می‌کند و باعث تضعیف انسجام سرزمینی و افزایش آسیب‌پذیری کشورها در برابر فشارهای ژئوپلیتیکی پیرامونی می‌شود که بایستی در معادلات قدرت ملی و برنامه راهبردی افغانستان و پاکستان در نظر گرفته شود.

ژئوپلیتیک شبکه‌ای برای ایران در جنوب غرب آسیا، ابعاد بالقوه ایجاد کرده است؛ موقعیت جغرافیایی، مسیرهای جایگزین ترانزیتی، پیوندهای فرهنگی فراملی عضویت در سازمان‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و خروج نیروهای غربی، از جمله ظرفیت‌های به وجود آمده برای مدیریت ژئواکونومیک و فضای سیاسی این منطقه مرزی برای ایران به شمار می‌آیند.

تشکر و قدردانی

از اساتید گروه جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی که حامی معنوی و مشوق در ارائه این مقاله بودند، از داوران ارجمند که با نظرات خود به بهبود محتوای مقاله کمک کردند، و از حسن نظر عوامل محترم مجله سپاسگزاری می‌شود.

تعارض منافع

موردی توسط نویسنده گزارش نشده است.

سهم نویسندگان

موردی توسط نویسنده گزارش نشده است.

منابع مالی و حمایت‌ها

موردی توسط نویسنده گزارش نشده است.

References

- Ali Ghulam. (04 December 2024). China deepens its engagement with Taliban-ruled Afghanistan. *The Diplomat*. Retrieved from: <https://thedi diplomat.com/2024/12/china-deepens-its-engagement-with-taliban-ruled-afghanistan/>
- Anadolu Agency. (21 May 2025). Beijing, Islamabad, Kabul agree to extend China-Pakistan economic corridor to Afghanistan. Retrieved from: <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/beijing-islamabad-kabul-agree-to-extend-china-pakistan-economic-corridor-to-afghanistan/3575074>
- Andik, B. and Mianabadi, H. (2023). Hydropolitics of the Kabul River Basin: The Role of Water in Afghanistan-Pakistan Interactions. *Water and Irrigation*

Management, 13(1), 209-237. doi: 10.22059/jwim.2023.350891.1029 **[In Persian]**

- Badiie Azandahie, M., Yazdanpanah Dero, Q., Vasegh, M., Ahmadi, A., & Salmanian, M. (2024). Noopolitics: A new paradigm in geopolitics. *Geopolitics Quarterly*, 20(3), 229–269. <https://doi.org/10.22034/igq.2024.157154> **[In Persian]**
- Cordesman, A. H., Burke, A. A., & Molot, M. (2019). China, India, Pakistan, and Afghanistan. In *China and the U.S.: Cooperation, competition and/or conflict – An experimental assessment* (pp. 406–416). Center for Strategic and International Studies (CSIS).
- Dalby, S., & Ó Tuathail, G. (Eds.). (1998). *Rethinking geopolitics*. London: Routledge.
- Dugin Aleksandr. (1997). *Foundations of geopolitics* (Translation by Lawless v0 2022-02-26). Moscow (Russia): Arktogeta.
- Hafeznia, M. R. (2002). *Political geography of Iran*. Tehran: SAMT Publication. **[in Persian]**
- Hafeznia, M. R. (2011). *Principles and Concept of Geopolitics*. Mashhad: Papoli Publication. **[In Persian]**
- Hashimy, S. Q. (2023). Pakistan and Afghanistan tussle over Durand Line. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 27(2), 100–111.
- Heidari, M., Enami Alamdari, S., & Fattahi, F. (2012). Border geopolitics and model of management and control of Iran's eastern borders. *Geopolitics Quarterly*, 8(27), 118–153. **[in Persian]**
- Ignatiev, P. (2014). Afghanistan: Balancing between Pakistan and Iran. *Indian Journal of Asian Affairs*, 27/28(1/2), 43–62.
- Kaura, V. (2016). The Durand Line dispute: Past trends and future prospects. *The Indian Journal of Political Science*, 77(1), 117–126.
- Kaushiki, N. (2019). Factors contributing to an emerging Russia–Pakistan strategic proximity: An Indian perspective. *Journal of International and Area Studies*, 26(1), 43–64.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2011). *Power and interdependence* (4th ed.). New York: Longman.
- Khan, A. U. (2017). Pakistan's strategy of countering violent extremism: Need for soft power. *Strategic Studies*, 37(3), 156–167.
- Khan, A., & Wagner, C. (2013). The changing character of the Durand Line.

Strategic Studies, 33(2), 19–32.

- Lascurain Fernández, M. (2017). El papel geoestratégico de Asia Central. *Foro Internacional*, 57(2), 389–421.
- Mansoori, M. R. (7 November 2025). *China's accommodation of Taliban 2.0*. Carnegie Endowment for International Peace. Retrieved from: <https://carnegieendowment.org/research/2025/11/chinas-accommodation-of-taliban-20>
- Qadir, M. I., & Rehman, M. S. (2016). Saudi-Iranian rivalry in the Middle East: Implications for Pakistan. *Pakistan Horizon*, 69(4), 57–72.
- Samim, Sabawoon. (21 April 2024). The Durand Line and the Fence: How Are Communities Managing with Cross-Border Lives? Afghanistan Analysts Network. Retrieved from: <https://www.afghanistan-analysts.org/en/themed-reports/regional-relations-themed-reports/the-durand-line-and-the-fence-how-are-communities-managing-with-cross-border-lives/>
- Scholvin, S., & Wigell, M. (2018). Geo economics as concept and practice in international relations: Surveying the state of the art, FIIA Working Paper 102, Helsinki: Finnish Institute of International Affairs. Retrieved from: <https://fiia.fi/en/publication/geo-economics-as-concept-and-practice-in-international-relations>
- Shafiee, N. (2020). From Thucydides Trap to the concert system, an analysis of the future of US-China relations. *International Relations Researches*, 9(4), 47-79. doi: 10.22034/irr.2020.107001 **[In Persian]**
- Shahlaei, N., & Valivand Zamani, H. (2017). *Nazarieha-ye rahbordi [Strategic theories]*. Tehran: Davous AJA Publishing. **[In Persian]**
- Soherwordi, H. S. (2010). Pakistan-US policies on the 'War on Terror' and the Taliban: Allies at loggerheads. *Pakistan Horizon*, 63(2), 51–67.
- Tunander, O. (2005). Swedish geopolitics: From Rudolf Kjellén to a Swedish 'dual state'. *Geopolitics*, 10(3), 546–566. <https://doi.org/10.1080/14650040591003552>
- Varsaji, M.I. (2002). *Afghan Jihad and the Cold War of Great Powers*. Peshawar: Sabour Islamic Publishing Center. **[In Persian]**
- Yari, E., & Esfandyari, M. (2018). School of American geopolitical and geo-political regional network structure of the international system. *Political Quarterly*, 48(3), 809–833. <https://doi.org/10.22059/jpq.2018.215584.1006899> **[In Persian]**

- Zarghani, S. H. and MazlounYar, F. (2022). Analyzing the role of the Great powers in creating the Durand boundary and its impact on Afghanistan-Pakistan relations consequences for Afghanistan and Pakistan. *Research Political Geography Quarterly*, 6(4), 1-20. doi: 10.22067/pg.2021.27297.0 **[In Persian]**